

большинство японских солдат и офицеров не принявши советского способа жизни и остались верны своим национальным традициям.

*Кириченко В.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

СПОГАДИ В.ЗІНЬКІВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Науковий доробок та досягнення видатного науковця та активного діяча національно-визвольного руху В.Зіньківського десятиліттями вимушено замовчувався. Порівняно повну картину діяльності вченого в Україні на початку ХХ століття дають дослідження його творчого доробку в цілому та трансформацію політичних поглядів, зокрема. Відсутність в українській історичній науці спеціального дослідження про В.Зіньківського зумовлює поглиблене вивчення його культурно-освітньої та громадсько-політичної діяльності. Тому в умовах сьогодення надзвичайно важливим для заповнення „білих плям” історії України початку ХХ ст. є всебічне вивчення історичної спадщини В.Зіньківського та популяризація праць вченого.

Дана стаття має на меті здійснити комплексний аналіз спогадів В.Зіньківського як одного із джерел вивчення історії України початку ХХ ст. в цілому, та доби П.Скоропадського, зокрема; висвітлити політичні погляди вченого щодо вирішення важливих проблем у російсько-українських стосунках в державній політиці України початку ХХ ст. Для реалізації зазначеної мети були поставлені та виконані такі завдання: аналіз історіографії з проблеми дослідження, з'ясування основних чинників, які вплинули на написання В.Зіньківським мемуарів, окреслення їх структури, визначення головної мети та ідеї спогадів вченого для вивчення доби П.Скоропадського.

Результати аналізу історіографії показали, що вивчення життя та діяльності В.Зіньківського ускладнюється вузькістю джерельної бази. Це пояснюється, по-перше, несприятливими військово-політичними умовами, перебігом подій революції в Україні на початку ХХ ст., а також недостатньою кількістю друкованих джерел, які дійшли до нашого часу. По-друге, за часи існування СРСР велику кількість документів було знищено, а ті, що збереглися, було зосереджено в Москві та Санкт-Петербурзі.

Розвитку історії в напрямі вивчення життя та діяльності В.Зіньківського сприяють вже видані джерела, які зберігались в архівах СРСР та потребують

всебічного вивчення та систематизації. Зокрема, спогади В.Зіньківського “П’ять місяців при владі (15 травня – 19 жовтня 1918 р.)”¹, які є важливим джерелом вивчення періоду початку ХХ ст. в Україні. Вважаємо за доцільне зупинитись детальніше на історії створення, структурі та змісті даного твору.

Через ідеологічну заборону спогади вченого вперше опубліковані у 1995 р. видавництвом Крутицького патріаршого подвір’я в Москві в серії книг “Матеріали з історії церкви”, у 1991 р., проте вони ще досі залишаються поза увагою дослідників. Текст спогадів В.Зіньківського, датований літом – початком осені 1931 р., зберігався в емігрантському закордонному архіві в Празі. Як представник гетьманського уряду та антибільшовицьких об’єднань В.Зіньківський змушений був емігрувати з України (січень 1920 р.). У 1947 р. текст спогадів передається у Громадську бібліотеку Петербурга і зараз знаходиться в Державному архіві Російської Федерації в Москві (далі ДАРФ)². За рукописом ДАРФА він відтворюється у вищезгаданому виданні “П’ять місяців у влади (15 травня – 19 жовтня 1918 р.)”³. Видавцем та редактором спогадів є М.Колеров. У спогадах він зберігає авторський стиль мемуариста та належні тому часу правила написання. Текст мемуарів публікується у повному обсязі. Слід зазначити, що вперше дослідження спогадів В.Зіньківського як важливого джерела вивчення історії України початку ХХ ст. було здійснено В.Ульяновським³ та М.Рудньовим⁴. Разом з тим зазначені праці не містять розгорнутого дослідження спогадів В.Зіньківського як джерела вивчення історії України початку ХХ ст.

Провідною темою, що обговорювалась в еміграційних колах представників політичної філософської думки з України та Росії першої половини ХХ ст. було питання розробки досконалої форми державного устрою Росії та України. У своєму змісті вона поєднувала багатовікові традиції цілісної Російської держави та принципи пануючого в Європі лібералізму в сполученні з консервативними засадами. Невипадково у передмові до своїх спогадів В.Зіньківський нагадує про таємні зібрання російських та українських діячів, які відбувались у Празі в 1925 р. Ініціаторами їх проведення були В.Зіньківський та Д.Дорошенко. Мета цих зібрань полягала у з’ясуванні та визначенні умов російсько-українського зближення. Бесіди відбувались у виключно дружній атмосфері та коректних тонах. “Ми всі були емігрантами, які вже довгий час сподівались повернутись на батьківщину, – згадує В.Зіньківський. Ця обставина сприяла тихим роздумам та готовності зважити на слова співрозмовника. Всі були переконані, що головне джерело розпаду та послаблення політичних сил Росії та України – це їх роз’єднаність”⁵. Проте, через непоступливість української політичної інтелігенції, яка належала до групи соціалістів-федералістів у вирішенні зазначеного питання,

ці зустрічі не дали результатів й були припинені.

Перебуваючи в еміграції, В.Зіньківський гостро відчуває трагізм свого часу й викладає свої думки у спогадах. Він прагне теоретично осмислити проблему, яка виникла у російсько-українських стосунках на початку ХХ ст. та знайти вихід з цього складного становища, за допомогою чіткого визначення форми державного устрою для майбутнього України та Росії, яка враховуватиме інтереси обох країн.

Першим суттєвим історичним введенням у постановку російсько-української проблеми, за В.Зіньківським, не дивлячись на невдачу свого задуму, була гетьманщина. У вирішенні питання стосунків України та Росії гетьманщина, на думку В.Зіньківського, залишила багатий історичний матеріал, який необхідно розшифрувати та осмислити. Один тільки факт існування трьох поступово змінюючих один одного кабінетів Ради міністрів за період нетривалого строку гетьманщини містив у собі важливий зміст згаданої вище проблеми. Це пояснювалось тим, що перший склад Ради міністрів уряду П.Скоропадського (початок травня – 19 жовтня) створював синтез українського та російського народів. Другий – існував впродовж місяця й був різким відображенням реакції українського націоналізму. Третій – становив сукупність протилежностей. Вчений доходить до висновку, що саме ці коливання у своїй діалектиці пояснюють непорушність російсько-української єдності. Саме тому ідея російсько-українського зближення є провідною у мемуарах В.Зіньківського.

У своїй структурі спогади вченого “П’ять місяців у влади” містять об’ємний матеріал про культурно-освітню та громадсько-політичну діяльність В.Зіньківського протягом життя. Однак, найбільшу увагу він приділяє висвітленню своєї діяльності в уряді Української держави за П.Скоропадського у першому складі Ради міністрів. Як вже вказувалось, цей період існував п’ять місяців. Вказана дата 15 травня–19 жовтня є першим та останнім днем діяльності В.Зіньківського в уряді. Завдання, яке висувалось перед В.Зіньківським в цей відповідальний час національно-державного будівництва, полягало у врегулюванні відносин між Українською державою та Росією (Московською патріархією) та встановленні церковної автокефалії Української православної церкви. Тому досить зрозумілим є те, що своє відображення у спогадах отримали актуальні питання історії православної церкви в Україні. Зокрема, питання скликання та діяльності українських Соборів та церковно-державних відносин в умовах протидії Московського патріархату в період з 1917 по 1919 рр.

Поряд з цим, вчений вдається до аналізу та висвітлення важливих суспільно-політичних подій внутрішньої та зовнішньої політики періоду гетьманату та оцінки діяльності уряду П.Скоропадського в цілому. Неабияке значення у

спогадах відводиться біографічним довідкам, характеру та змісту політичної діяльності міністрів уряду (Ф.Лизогуб, Д.Дорошенко, М.Василенко, О.Ржепецький, С.Гутник, В.Колокольцев, Ю.Вагнер та інші), провідних громадсько-політичних діячів (В.Липинський, О.Лотоцький, С.Тимошенко, О.Агеєв, В.Набоков, М.Винавер, О.Бем, С.Русова, О.Русов, С.Шелухін, П.Струве, О.Лобода, Б.Кистяковський, Е.Спекторський та інші), духовних осіб (митр. Антоній, митр. Євлогій, митр. Платон та інші), представників іноземних урядів (ген. Гренер, ген. Ейхгорн, гр. Форгач) досліджуваного періоду.

Основний зміст спогадів доповнюється вступом та висновками. Переслідуючи мету допомогти читачеві орієнтуватись у подіях періоду гетьманщини, В.Зіньківський у вступі до мемуарів викладає власне бачення історії виникнення російсько-української проблеми. Зокрема, вчений висвітлює події Російської революції та її проблеми; ставлення в Україні до гетьманщини; суто українське бачення проблеми революції та її перебіг.

Результат своїх роздумів про проблему у російсько-українських відносин та шляхи її практичного вирішення В.Зіньківський виклав у висновках. Як представник гетьманського уряду, В.Зіньківський не може в повній мірі претендувати на об'єктивність оцінок. З іншого боку спогади В.Зіньківського були написані, як він сам зазначає, під впливом “відчуття того непосредного “заряду”, який наповнював нас всіх, хто знаходився у влади, – час, обставини, загальний потік подій” [6]. Відтворення періоду гетьманату П.Скоропадського в подіях та особистостях в мемуарах В.Зіньківського пов'язано з бажанням пояснити та уточнити події, які описуються, що робить їх важливим джерелом вивчення вказаної доби.

Усвідомлюючи вагомість політичної і культурної проблеми у відношеннях Росії та України, розуміючи, що від її вирішення залежатиме майбутнє їх народів, В.Зіньківський вважав проблему російсько-українських відносин провідним питанням державної політики уряду Української держави.

Спираючись на власне дослідження української проблеми та подій Російської революції, вчений стверджує, що вирішальне значення для майбутнього Росії та її окремих частин у складному потоці подій 1917–1918 рр. мали три чинники: політичний, соціальний та національний. Проте, головне значення належало двом останнім, так як політичні зміни у межах Росії та її “лімітрофах” визначались або національним, або соціальним чинниками. Залишаючи в стороні соціальне питання, В.Зіньківський звертається до розгляду національного, стверджуючи, що його невирішеність була однією з головних (проте не єдиною) причиною невдачі того цікавого задуму, який був покладений в основу діяльності гетьманського

уряду [7].

Посилаючись на дослідження К.Харламповича про єдність народів, В.Зіньківський зазначає, що створення Росії потужними силами двох братських народів привело до міцного зростання України та Росії. Те, що відділяло Україну від Турції та Польщі, наближувало її до Москви – це віра та церква [8]. Цей факт, за В.Зіньківським, зумовив виникнення федералістичної системи ідей. Повну самостійність України він вважав утопією. Свідченням цього є гасло самостійності української держави, яке посилювалось під час революції й фактично закликала до відокремлення від Росії за включенням у будь-яку іншу державну систему (Польща, Німеччина). На думку вченого, федералізм був неминучою межею у політичній свідомості українців.

Характеризуючи умови, в яких перебувала українська інтелігенція на початку ХХ ст., вчений зазначає, що труднощі у відстоюванні культурного відокремлення України виявлялись у тому, що Росія продовжувала залишатись російсько-українським класом [9]. Проте, внесок української творчості майже завжди залишався невизначеним. Цей факт болісно сприймала українська інтелігенція і розцінювала як результат неминучої провінційності, на яку вона була приречена через своє пригнічення та слабкість.

Загальне становище Росії та її народів погіршувалось наступом більшовизму. Як зазначає В. Зіньківський, в перші роки свого існування більшовизм ще не був упорядкованою системою терору та насилля. Проте психологічно він сприймався важко. Розбіжність між періодом звичайного життя та періодом нечуваної тиранії був сильним та болісним. Більшовицьке засилля вело до зниження національної свідомості в Росії й викликало співчуття росіян у боротьбі українського народу з більшовизмом. Ідея незалежності України від Росії в силу обставин перетворювалась в ідею незалежності від більшовиків. В цих умовах певна частина російського та українського народу вважала, що справа стосується тимчасової незалежності, тобто до повалення більшовизму. На думку В.Зіньківського, ця тимчасова незалежність, що мала виникнути одного разу, змогла б виникнути й іншого, щоб залишитись назавжди. Треба було лише побачити її цінність та зберегти.

Виходячи з вище названих факторів психологічного та соціально-політичного розвитку українського суспільства на початку ХХ ст., вчений стверджує, що в історії України після періоду Б.Хмельницького, історичні умови ніколи ще не були такими сприятливими для становлення державної самостійності України як за часів гетьманщини [10]. Саме цими подіями вчений пояснює той факт, що під час виникнення більшовизму не було жодного українського

політичного угруповання, яке б не висувало питання про незалежність України. Неспроможність Тимчасового уряду володіти становищем, розвал Російської імперії, більшовицьке засилля створювало сприятливі умови для зміни політичного устрою на Україні.

Появу в Києві німців у перших числах травня В.Зіньківський розглядає як спосіб повернення до нормального життя. Ця подія не тільки відкидала жах більшовицького режиму, але й відкривала простір для активно опору. Він стверджував, що гетьманщина як політичний режим була поверненням до буржуазного ладу.

Розуміння внутрішнього зламу, який відбувався в цей час скрізь та в уряді Української держави безпосередньо, як стверджує В.Зіньківський, неможливе без врахування психологічного впливу гетьманщини на суспільство. Уряд визнавав себе проявом цього загальнонародного прагнення до нормального суспільного ладу, як показника загального підйому в країні. Водночас всі, хто відчував динамічну стихію більшовизму, його руйнівні тенденції співчували тому, що на величезному просторі півдня Росії загальному хаосу протистояв порядок. Ті, хто виношував у серці біль за долю Росії, й ті, хто жив мрією про Україну та її визволення не могли не розуміти великого творчого завдання, яке висувалось перед гетьманщиною [11].

На шляху до здійснення цього завдання стояли дві проблеми – національна і соціальна. Обійти їх було неможливо, так як вони потребували розв'язання. Провідну роль у вирішенні згаданої проблеми, стверджує В.Зіньківський, відігравав міжнародний аспект. Відповідно до нього формувалась позиція українських діячів, щодо державного устрою. Деякі з них орієнтувались на Польщу і Францію, інші – на Німеччину, Англію. Особливе відношення до російсько-української проблеми мали німці. Виокремлення у німецькій політичній думці двох течій, щодо вказаної вище проблеми (праве – за єдину Росію, ліве – за самостійну Україну) зумовлювало створення відповідних течій серед російської та української інтелігенції [12]. Отже, повернена до життя німецькими планами про розчленування Росії, гетьманська Україна знаходилась перед вибором: або діяти за вказівками німецької влади, або визначити власний шлях вирішення проблеми. За сприятливих умов для зміни політичного устрою в державі українські політики мали свій план для здійснення незалежності України. Але провідне місце в уряді П.Скоропадського зайняли буржуазні групи. Соціалісти-федералісти не увійшли в цей блок. Цю обставину В.Зіньківський, як і інші прихильники ідеї самостійної України, вважав суттєвою помилкою.

Подальший аналіз вченим зазначеного періоду дозволяє йому стверджувати,

що гетьманський період надав народу України такі винятково сприятливі умови, які потім вже не повторювались. Все важливе та позитивне, що було зроблено в цілому для розвитку української культури після революції, було започатковано, замислено та розпочато у місяцях влади гетьманщини. Українські націоналісти у своїй нетерплячій пристрасі не розуміли, що вони зробили, знищуючи гетьманський уряд [13].

Розглядаючи гетьманщину як соціально-політичну реставрацію державної влади України, В.Зіньківський особливу увагу приділяє земельній реформі. Оцінюючи період гетьманату, він відмічає, що П.Скоропадського засуджують за реставрацію земельних дореволюційних відносин та жорстокість у розправі з селянами. При цьому не зверталась увага на те, що німецькі війська, які окупували Україну й вели цю політику. Маючи потребу у постачальниках та раціональній сівозміні, німці були зацікавлені в існуванні великих поміщицьких господарств. Переслідуючи свою мету, німецькі підрозділи самостійно проводили “реставрацію” поміщицьких господарств, виявляючи при цьому жорстокість. Це викликало ворожість у селян, які і без того важко переносили повернення захопленої ними землі у поміщиків. Ця обставина, за В.Зіньківським, була однією з головних причин нетривалості гетьманського режиму. Вчений згадує: “В.Колокольцев (міністр землеволодіння) неодноразово доповідав на засіданнях Ради міністрів про насилля, яке застосовували німецькі підрозділи [14]. Губернатори були безсилимими щодо німецьких підрозділів. Безпомічною була й Рада міністрів. З іншого боку, стверджує В.Зіньківський, земельна реставрація мала й свої позитивні сторони. Повернення землі поміщикам супроводжувалось не тільки впорядкуванням сільського господарства, але й підйомом торговельно-промислового рівня країни. Особливо сприятливою була ситуація там, де діяли цукрові заводи, які потребували допомоги від сільського господарства. Вчений відмічає, що за часи гетьманського періоду була повністю проведена цукрова кампанія [15].

Зміст діяльності гетьманщини не вичерпувався соціально-політичною реставрацією. Не меншого (якщо не найбільшого) значення, за В.Зіньківським, вона набула як організація та виявлення нового соціального середовища в історії. Національний український рух отримав сильний поштовх вже на початку революційних подій. Руйнування старих форм влади посилювало хвилювання в українському русі, але однозначного напрямку в їх діях не було. Період гетьманщини навпаки характеризувався витримкою та організаційністю щодо вирішення національного питання в країні. Проте, як вказує В.Зіньківський у спогадах, саме ця його якість й викликала падіння першого кабінету Ф.Лизогуба

та створення (на чолі з тим же Ф.Лизогубом) наступного, так званого національного кабінету. Те, що відбувалось, на думку В.Зіньківського, було результатом повного нерозуміння політичної ситуації представниками української політичної думки. Восени утворилось дві течії: революційна (Петлюра, Винниченко, які вже тоді замислили повстання у союзі з більшовиками) та еволюційна, представники якої намагались здійснити свою програму шляхом захоплення влади. В.Зіньківський вважав, що для середньої течії соціал-федералістів неминучим було спрощення національних вимог за допомогою крайнє лівої течії, яка готувала повстання, що не пом'якшувало трагізм становища, створеного нетерпимістю національних течій [16].

В період урядування першого міністерства уряду П.Скоропадського здійснювалось сприяння розвитку українського культурного руху, яке було позбавлене будь-яких проявів русофобства. Служіння водночас Україні та Росії розглядалось урядом як одне завдання. В.Зіньківський згадує: “Ми щиро служили вільній Україні, але ми пов’язували її з Росією так, що служивши Україні, служили й Росії. Важливим було й те, що своїм відданим служінням Україні ми намагались врятувати Україну для Росії” [17]. В цій тезі В.Зіньківський розкрив суть тієї політичної системи, яка характеризувала діяльність першого складу гетьманського уряду. Саме цією обставиною, за В.Зіньківським, пояснюється один з найважливіших вузлів, який пов’язував перебіг подій. Проблема була у можливості вирішення національного питання у межах колишньої Росії без відокремлення від неї. На думку вченого, це було й залишається вирішальним моментом для Росії та України. Але розлучитись з Україною вона не могла – єдність Росії з Україною є історичною силою для Росії. З іншого боку незадоволення національними прагненнями було однією з рушійних сил російської революції. Вихід з цього історичного протиріччя В.Зіньківський бачив у вирішенні проблем української національної культури в єдиній державі – але на цей шлях не стала українська інтелігенція. В цьому, за В.Зіньківським, і є причина нетривалості гетьманського правління.

У вирішенні національного питання гетьманщина знаходилась на роздоріжжі. На думку В.Зіньківського, єдиними, хто розумів та наближався до правильного вирішення цього питання були російські групи в Україні, зокрема, група кадетів. Ліві угруповання лише наближались до вирішення цієї складної проблеми національного питання у багатонаціональній Росії. Праві угруповання посилено використовували українство, не приховуючи того, що це є їх тимчасовою позицією, від якої за сприятливих умов вони відмовляться. В українських угрупованнях здорове відношення до російсько-української проблеми

зустрічалось лише серед інтелігенції, яка раніше політично була пов'язана з російськими партіями (яскравим представником цієї течії є М.Василенко).

Звертаючи увагу у творі „П'ять місяців при владі” на те, що українська інтелігенція так і не стала на вірний шлях вирішення політичного питання України, стає зрозумілим політичне значення гетьманщини [18]. Посилаючись на свої спостереження, які склались в нього ще в період діяльності в уряді, В.Зіньківський зазначає, що у вирішенні російсько-української проблеми найбільш політично невідповідними виявились (залишаються і тепер) не українці, а росіяни. В глибині душі українці розуміють, що без Росії їм не обійтись. Саме це усвідомлення визначає їх ворожість до Росії. Водночас, для більшості росіян української проблеми не існувало. В кращому випадку, вона бачилась для них провінційною [19]. Централізм, будучи головною складовою системи управління в Росії, непомітно зливався з почуттям байдужості до України. Політичну психологію росіян відчували українці, які розуміли, що Росія їх обмежуватиме, навіть якщо зовнішньо вона надасть Україні можливість культурного самовизначення. Саме тому, вважає В.Зіньківський, гетьманщина була першим значним кроком на шляху до вирішення російсько-української проблеми.

Вчений наголошує, що в справі зміцнення та подальшого розвитку української культури жодним урядом не було зроблено так багато, як першим складом Ради міністрів на чолі з прем'єр-міністром Ф.Лизогубом уряду П.Скоропадського. При цьому особливого значення В.Зіньківський надає діяльності міністра освіти М.Василенка як найдіяльнішого члена цього уряду [20]. У другий склад уряду П.Скоропадського увійшли провідні представники соціал-федералістів, але цей крок був зроблений надто пізно. Питання про повстання проти гетьманської влади було вже вирішено. Крім цього, соціал-федералісти не були послідовним в своїх діях і не бажали відстоювати уряд в критичний момент. Для них співпраця з національними групами була важливішою за українську державність. Більш трагікомічного епізоду, на думку В.Зіньківського, в історії України, ніж ця політична сліпота українських політиків, важко було собі уявити.

Гетьман зробив останній крок – він відкрито переорієнтувався на Росію (Росію вільну, не більшовицьку). Він розпустив міністерство Ф.Лизогуба, доручивши створення нового кабінету С.Гербелю, видав Маніфест про необхідність боротьби з більшовиками для врятування Росії, висунув ідею федеративного об'єднання з Росією, відрікаючись таким чином від ідеї самостійної української держави. Німці, які до цього заважали згаданому вище плану, доживали останні дні, розмірковуючи над тим, як їм дістатись своєї батьківщини.

Українські політичні кола, або були втягнуті у повстання, або безсильно розводили руками перед небезпекою, яка насувалася. Рятуючи себе, гетьман, фактично, рятував залишки української державності. Але й цей жест виявився запізнілим [21]. Більшовизм з легкістю проник в Україну, користуючись слабкістю реакційної влади та маючи сильну підтримку з боку українських однодумців. Кінець гетьманського правління був кінцем для ідеї “вільної України”. Українські патріоти, які прагнули за допомогою більшовиків побудувати нову Україну, нанесли смертельний удар власній справі. Проте, ті, хто хотів незалежної України, на думку В.Зіньківського, повинні були розуміти, що більшовизм ніс не тільки стихію соціально-політичного руйнування, але й ідеї “неділимої Росії” [22].

Замислюючись над політичною перспективою України, В.Зіньківський розумів, що єдиним реальним вирішенням російсько-української проблеми є об'єднання з Росією. На той період Україна стала центром визвольного руху в Росії і визначила шлях історичного перелому у російській революції. З початком визволення Росії від більшовизму Київ міг би стати на певний час центром об'єднання Росії. Частина представників гетьманського уряду і жила цією ідеєю. Перед Україною тогочасна дійсність розкривала нову політичну перспективу, але за умов включення її у загальноросійську проблему. Культурна самостійність України була можливою за умови, що вона не буде мати відокремлений політичний характер. Україна була надто багатою духовно, щоб не претендувати на свій шлях, її не могла поглинути російська культура. З іншого боку, вона була занадто слабкою, щоб за наявних політичних умов вийти на шлях дійсної, а не номінальної самостійності. Система культурного паралелізму повинна була сприйнятись росіянами не як поступка, а як розумне вирішення проблеми у російсько-українських відносинах. Зазначена система, за В.Зіньківським, передбачала державне двомовство в Україні. Іншого вирішення цього питання, на думку вченого, не могло бути. Система культурного паралелізму, за В.Зіньківським, окреслювала ті відносини між Україною та Росією, за яких Україна буде внутрішньо врятована для Росії [23].

Найскладнішим питанням у згаданій проблемі було визначення форми державного устрою України, що вважалось єдиним вирішенням російсько-українського питання. Міркуючи над тим, яка форма державного устрою буде відповідати інтересам обох країн, В.Зіньківський стверджує, що з боку українського суспільства належало надати перевагу системі автономії, а з погляду інтересів Росії необхідно було ввести систему федерації. Однак, зазначені варіанти державного устрою для обох країн допускали відокремлення України від Росії, що було недопустимим для інтересів Росії. Система

національно-культурної автономії, за В.Зіньківським, посилювала відокремлення від Росії, руйнувала те, що потрібно було створювати. Саме тому, висувуючи питання про зміцнення внутрішнього зв'язку України та Росії, про розвиток подвійної національної свідомості, вчений відстоює ідею створення федеративної форми державного устрою для України та Росії. Таке вирішення політичної проблеми України надавало можливість розвитку та зміцненню зв'язків з Росією. В.Зіньківський визнає, що введення федеративного зв'язку між Україною і Росією пов'язано з труднощами, які часто здаються неподоланими. Визнаючи вагомість цих сумнівів та пов'язаних з ними труднощів, зумовлених історичними передумовами вирішення питання федеративного устрою між Україною і Росією, він бачить єдино можливим. Її вирішальне значення вчений пояснює тим, що тільки за умов федерації можливе взаємозбагачення України та Росії, що забезпечить для України свободу її національно-культурного розвитку, зміцнить та поглибить зв'язок України з Росією, відповідно з традиціями XIX і XX ст.

Практичне вирішення цього питання, на думку В.Зіньківського, було можливим через Українське установче зібрання. Цю історичну проблему України, за переконаннями В.Зіньківського, не могли вирішувати Конгреси політичних партій. Свою долю Україна повинна була визначити через всеукраїнські народні зібрання. В іншому випадку було б неможливим не тільки розраховувати на "зближення" Росії та України, але навіть на співпрацю з українською інтелігенцією. Зазначену позицію вчений обумовлює тим, що політична психологія української інтелігенції сягає своїм корінням дуже глибоко в особливий стан нерозривного зв'язку з народом. Українська інтелігенція, на відміну від російської, була ближче до свого народу. Звернення до народу для вирішення політичних питань для неї було обов'язковим. Проте, така співпраця не могла бути у формі референдуму [24]. Включення України у склад Росії саме по собі було логічною передумовою гасла "Українського установчого зібрання". Ідея зібрання, як її бачив В.Зіньківський не мала нічого спільного з принципом "самовизначення народів". Україна повинна була рахуватись з тим, що Росія ні за що й нікому не поступиться нею, якою б не була воля самої України. Це, стверджує В.Зіньківський, було історичною необхідністю з якою повинна була рахуватись політична думка України. Росія не могла існувати без України з її політичними, економічними та духовними підставами. Для Росії це суровий імператив її історії та долі. Тому Росія повинна була зробити все, щоб в питанні про те, в якій формі повинна Росія включати в себе Україну, була надана свобода самовизначення для українського народу.

Отже, В.Зіньківський приходить до висновку, що український парламент з установчими функціями мав підняти питання про вибір форми державного зв'язку між Україною та Росією, а саме між федеративною чи автономною формою державного устрою. Федеративна система не повинна бути нав'язаною Україні. Розуміючи, що Росія не допустить відриву України, політичній думці України потрібно було надати повну свободу у виявленні її самостійницьких течій. Мета Установчого зібрання (з російської точки зору) полягала в тому, щоб українські політичні діячі визнали – відрив від Росії для неї неможливий, він приведе до жорстокої та непотрібної боротьби. Російській політичній думці у гаслі проведення Українського установчого зібрання потрібно було звернутись до тих українських течій, яким належало усвідомлення історичних обставин та звільнитись від нереальної мрії про незалежність, – знайти відгук на свій заклик до спільного будівництва Росії, як це відбувалось в XVIII–XIX ст. Звернення до українського народу шляхом скликання Українського парламенту з установчими функціями, мав свідчити про надання йому повної свободи в дебатах, звернення до його історичного інстинкту та заклик до мирної співпраці та єдності. Гасло “Українського установчого зібрання” передбачало виявлення поваги до свободи української політичної свідомості. Проте, це не підміняло того, що диктували закони історії.

Таким чином, розглядаючи загальну перспективу політичної проблеми на Україні на початку XX ст. В.Зіньківський у свої спогадах наголошує, що у загальному русі російської історії виникнення гетьманату П.Скоропадського виявилось завчасним й саме тому невдалим. Хвилі більшовизму виявились сильнішими й заповнили Україну. Але вчений зауважує, що більшовизм мав й позитивний фактор. Тільки за його існування виявились ті проблеми, від невирішення яких потерпало російське суспільство [25]. Для відродження Росії не настав тоді ще час. Умови та суспільство виявились ще неготовими до вирішення цієї проблеми.

Своє розуміння проблеми у російсько-українських відносинах вчений вважає можливим виходом з того глухого кута в якому вона опинилась. Для нього було трагічним ігнорування факту історичного зв'язку між Росією та Україною та визначення окремого шляху для України. В.Зіньківський пише: “Легковажно знаходитись поза серйозною та головною проблемою України, зводити її до “встановлення кордонів”, орієнтуватись на Захід (при чому тільки близький – тобто австро-німецький), а не на Схід – це значить виявляти той нереалізм за яким не можливо говорити про серйозне будівництво України” [26].

Перебування в еміграції не спричинило змін у політичних поглядах

В.Зіньківського. Вчений не вдається до абсолютизації російської ідеї та ідеалізації її минулого. Надаючи значення постійному впливу Росії на культуру України, він бачив й її недоліки. Розумів він і трагедію секуляризації західної культури. Вчений відстоює позицію необхідності створення в Росії системи культурного паралелізму у межах федеративного зв'язку з Україною, де загальним підґрунтям буде православна культура.

Подальші розвідки у напрямі дослідження спогадів В.Зіньківського можуть бути використані для підготовки спеціальних та узагальнюючих праць з історії та культури України, біографістики.

Використана література:

1. Зиньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918г.) : Воспоминания [министра исповеданий в правительстве П.Скоропадского] / Материалы по истории церкви; Кн. 6. – М.: Крутиц. Патриаршее Подворье, 1995. – 240 с.
2. ДА РФ – Ф. 5881. – Оп. 2. – Спр. 351 – 355.
3. Ульяновський В. Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба гетьманату П.Скоропадського). – К.: Либідь, 1997. – С.14 – 201; Ульяновський В. Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради). – К.: Либідь, 1997. – С. 11, 20; Alma Mater: Університет св. Володимира на передодні та в добу Української революції (1917 – 1920). Матеріали, документи, спогади: У 3-х кн. Кн. 2: Університет св Володимира за доби Української Центральної Ради та гетьманату П.Скоропадського / КНУ ім Т.Шевченка; Авт упоряд.: В.Короткий, В.Ульяновський. – К.: Прайм, 2001. – С. 373-398.
4. Руднев М. Проблема украинско-германских отношений в период УНР и гетьмана П.Скоропадского в дневниках В.Вернадского и воспоминаниях В.Зиньковского // Украина – Германия: экономическое и интеллектуальное сотрудничество (XIX – XX вв) : Материалы Международной научной конференции, Днепропетровск, 2 – 3 окт., 1997 г. – Днепропетровск, 1998. – Т. 1. – С. 47–53.
5. Зеньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918г.) : Воспоминания [министра исповеданий в правительстве П.Скоропадского] / Материалы по истории церкви; Кн. 6. – М.: Крутиц. Патриаршее Подворье, 1995. – С. 12-13
6. Там само. – С. 121.
7. Там само. – С. 24.
8. Там само. – С. 26.
9. Там само. – С. 27.
10. Там само. – С. 134.
11. Там само. – С. 24.
12. Там само. – С. 129.
13. Там само. – С. 126.
14. Там само. – С. 124.
15. Там само. – С. 125.
16. Там само. – С. 126.
17. Там само. – С. 156.
18. Там само. – С. 127.
19. Там само. – С. 128.
20. Там само. – С. 144.
21. Там само. – С. 147.

22. Там само. – С. 149.
23. Там само. – С. 139.
24. Там само. – С. 228.
25. Там само. – С.235.
26. Там само. – С. 139.

Аннотація

В статті здійснено комплексний аналіз воспоминаний В.Зиньковського “Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.)” (М., 1995), рассматриваются политические взгляды ученого относительно разрешения проблемы государственного устройства в Украине и России в социокультурном и политическом контексте начала XX в.

Піскіжова В.В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

**ГРЕЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА
МЕНШИНА УКРАЇНИ В ПЕРІОД З 1985 ПО 1991 РР.**

Кадрові зміни у керівному складі ЦК КПРС, зумовлені обранням Генеральним секретарем партії Михайла Горбачова (1985 рік), призвели до проголошення нового політичного курсу держави, відомого під назвою “перебудова”. Соціально-політичні процеси в СРСР другої половини 80-х років ХХ століття, які стали наслідком цієї політичної доктрини, фактично засвідчили нежиттєвість марксистсько-ленінської ідеології і соціалістичної практики та поряд з іншими факторами соціально-політичного розвитку зумовили потребу критичного переосмислення феномену етнічності, місця і ролі національного питання у функціонуванні держави. Тому, в числі пріоритетних завдань суспільства постало питання щодо історіософського осмислення історичного процесу розвитку всього багатонаціонального радянського народу і кожної національності окремо.

Тема міжнаціональних відносин і національної політики вперше за багато десятиріч стала предметом обговорення на черговому партійному форумі – ХІХ конференції КПРС (1988 рік) – на третьому році перебудови [1].

Найголовнішим досягненням Конференції у національному питанні стало стимулювання подальшого законотворення і прийняття ряду важливих законодавчих актів як на загальнодержавному, так і на республіканських рівнях, що були покликані врегулювати деякі правові аспекти розвитку національних меншин.

14 листопада 1989 року датується прийняття Декларації Верховної Ради